Spiró György: Magtár

[Spira Veronika: Miniesszék III.] [www.spiraveronika.hu]

2013 tavasz-nyár

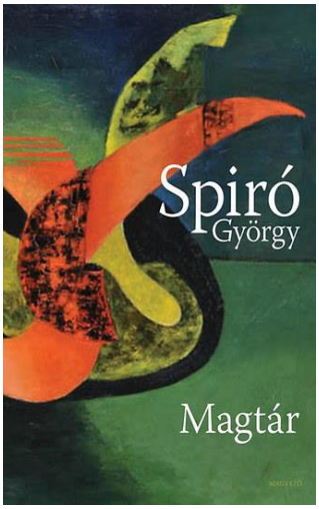

A *Magtár* Spiró György új esszékötete, amely a 2004-2012 között megjelent írásait gyűjti egybe, de ha bárki rutin-kötetnek vélné, amelynek az a legfőbb célja, hogy közreadja az író sajtóban megjelent írásait, tévedne. Spiró úgy állította össze ezt a könyvét, hogy bár az egyes írásokban portrékat rajzol, könyveket mutat be, életműveket értékel, értelmezi a mai közállapotokat, mégis a kötet egészből egy Bildungsroman, egy fejlődésregény áll össze, amelyben nyomon követhetjük írói, színházi, irodalomtudósi, oktatói pályájának, világlátásának formálódását a hatvanas évek közepétől a jelenig.

A „fejlődésregény" kiindulópontja az első fejezet első írása, amely Bada tanár úr irodalomóráit és Gáti József Jónás könyvének Radnóti színpadi előadását idézi fel. Az érettségi előtt álló diák az irodalomról, az előadó művészetről, a színházról szerez itt meghatározó élményeket. Ezt követően írásról írásra, fejezetről fejezetre, évtizedről évtizedre nyomon követhetjük, miként formálódik a főhős valóságismerete, művészetszemlélete a találkozások, barátságok, műhelyek (Corvina, Nemzeti Színház, Katona, Kaposvár), könyvek, képzőművészeti alkotások hatására, szépirodalmi és tudományos munkáihoz végzett kutatásai és művei megírása közben.

Az I. fejezet a szellemi apák nemzedékét idézi fel. Árnyalt portrék sorakoznak itt a morális etalonként csodált Kontra Györgyről, az öntörvényű, minden irodalmi divatot elvető, de emberi helyzeteket mélyen és hitelesen megjelenítő Kardos G. Györgyről, a nagy tudású, a nemzet napszámosaként a várost berohanó Fodor Gézáról, aki „szelíd és bátor faun"-ként fáradhatatlanul tevékenykedik kiadókban, szerkesztőségekben, színházakban a modern magyar kultúra értékeinek továbbéléséért, a művészi szabadság érvényesüléséért. De nem csupán a gáncstalan „apák" szerepe fontos egy személyiség fejlődésében. A nagy tudású, de besúgóként is működő színházkritikus Molnár Gál Péter, vagy az ugyancsak ellentmondásokkal teli Major Tamás figurája is jelentős a Bildungsroman főhősének fejlődéstörténetében. De volt mit tanulnia Hubay Miklóstól és Békés Páltól is. A portrék megrajzolása közben Spiró felidézi ebben a maga eszmélkedésének, pályájának számos mozzanatát a 60-as évek közepétől 80-as évek közepéig.

A II. fejezetben a szerző a középnemzedékkel, a fivérek-nővérek életének, műveinek tanulságaival szembesül, és szembesíti az olvasót (Ferge Zsuzsa, Babarczy László, Gerold László, Juhász Ferenc, Bodor Ádám, Ferencz Győző), bár itt-ott megjelenik az öccsök és húgok műveinek tanulsága is (Háy János, Tóth Krisztina). A bemutatott személyiségekhez kötődő visszaemlékezések, múltbeli események felidézése a fejlődéstörténet tovább bontakozását jelentik. Nyomon követhetjük Spiró írói és színházi tevékenységének éveit, évtizedeit, a kaposvári dramaturg, az ELTE-oktató, a kelet-európai irodalom kutatójának munkáját, tapasztalatait, világképének változásait. Ebben fontos szerepe van a Babarczy Lászlóról, a kiváló rendezőről és színházigazgatóról szóló írásnak, amely szinte évről évre naplószerűen idézi fel közös munkájuk, emberi kapcsolatuk történetét. Ezt a

színháztörténeti szempontból is fontos írást egészíti ki Gerold László portréjának az a része, amely az 1982-es belgrádi BITEF fesztiválról, és a kaposvári Marat/Sade előadás meghívásának történetéről, majd mindent elsöprő sikeréről szól. A Marat/Sade a fesztiválon mind a három fődíjat elnyerte, miközben a színház igazgatóját, Babarczy Lászlót Aczél leváltotta.

Morális és szakmai értelemben vett etalonok a II. fejezetben is vannak. Mondhatjuk, hogy Spiró mindegyikükben felmutat ilyen vonásokat. Közülük is kiemelkedik a Ferge Zsuzsa portréja, amely az iskolateremtő tudós több évtizedes szélmalomharcáról szól egy felelős kormányzati szociálpolitikáért. Spiró a nemzet napszámosának, igazi honleánynak nevezi őt, visszaadva e szavaknak az üres pátosztól, nemzetieskedő giccstől megtisztított jelentését. Gerold László alakját hasonló elismeréssel rajzolja meg. A vajdasági magyar kultúra szervezője és művelője úgy jelenik meg előttünk, mint „*őrző, (…), aki folyamatosan virrasztva, váltás nélkül vigyáz a strázsán, ahova a sorsa állította.*" Ezek is mind visszaperelt szavak, amelyeket az olcsó magyarkodás hamis felhangjaitól tisztít meg Spiró, hogy ismét az Ady használta nyelv hitelességével hathassanak (*Őrzők, vigyázzatok a strázsán, az élet él, és élni akar…)*.

Ferencz Győző monográfiáját értékelve jelenik meg Radnóti Miklós alakja, aki „*a legtisztább életű magyarok közé tartozott, aki ártatlanságát, sőt még a tehetségét is kemény munkával küzdötte ki magának.*" Spiró azt az epizódot emeli ki e több száz oldalas monográfiából, amely nemcsak Radnóti, de a Nyugat költőinek, sőt a magyar költészet egészének is emblémájává válhat. A vita Babits, Gellért, Cs. Szabó, Halász Gábor, Bálint György, valamint Vas István és Radnóti között éleződött ki. Vajon hogy jobb Radnóti *A Meredek út egyik példányára* c. versének egy sora? Kell-e a „még" szó, vagy jobb lenne elhagyni? „*Olyan, kit végül is megölnek, mert maga (még) sosem ölt".* Radnóti hosszan háborog a naplójában Babits döntésén, nem tud megbékülni azzal, hogy a „még" szó nélkül jelent meg a vers a Nyugatban, megtörve a daktilust. Ferencz Győző nem kommentálja az epizódot, Spiró azonban igen: *„Mi minden van a kihagyott „még"-ben. Benne van Babits emberi tudása, addigra már észrevette Radnótiban a tiszta embert, aki semmilyen körülmények között nem fog ölni. Benne van az írótársak szenvedélye, egyetlen szó miatt hosszasan vitázni képesek. Benne van az a kereszténység-felfogás, amely felé Radnóti érett férfiként törekedett, benne van tömören az áldozattá válás teljes kérdésköre. Benne van a zene és az értelem konfliktusa, amely a kötészetet termékenyen feszíti. Benne van ember és vállalt szerepének dinamikája, maga a líra. Benne van a nyelv."*

És Spiró következtetése: Ferencz Győző könyve valójában *„(…) a magyar költészetről szól, az egyetlenről, amiért talán mégis érdemes volt magyarnak születnünk.*"

Az első két fejezet írásai alapján kirajzolódnak előttünk a Bildungsroman főhősének értékválasztásai pályájának első húsz évében, az érettségitől a késő-Kádár-korig. A III. fejezet huszonhat írása pedig, amely a magyar próza klasszikusairól szól, és éppen a kötet centrumában áll, több ponton is illeszkedik a fejlődéstörténet egészéhez. Tekinthetjük őket az ifjúkori olvasmányélmények rekonstrukcióinak, de értelmezhetjük őket az érett író ars poeticája, prózafelfogása demonstrált kifejtésének is. Ugyanakkor felerősítenek egy olyan, a kötetben eddig is jelenlévő témát, amely majd az V. fejezet központi kérdése lesz: miként értelmezzük az elmúlt száz-százötven év és a jelenkor magyar valóságát, milyenek az ország jövőbeli esélyei.

A fejezet írásai sietős olvasásra születtek, hiszen a metró-újságban (Metropol) jelentek meg a Kossuth Kiadó klasszikus magyar prózasorozatának köteteiről. Terjedelmükben és célratörő

megfogalmazásukban alkalmazkodnak is ehhez a szituációhoz, tartalmukban azonban nem. Azok a metrón utazók ugyanis, akik a magyar Pantheon nagyjainak ünnepélyes, emelkedett értékeléséhez szoktak, meghökkenhetnek a nyers ítéleteken, a szenvedélyes, néhol szeszélyes véleményformáláson. Spiró megállapításai ugyanis nyersek és elfogultak, távol áll tőlük a tudósi, recenzensi objektivitás, sokkal inkább a maga prózafelfogását, ars poeticáját érvényesíti ítéleteiben.

Spiró szerint egy műben (és írójában) legfőképpen a kegyetlen és illúziótlan valóságlátás méltányolható. A nagyság szinte kizárólagos kritériuma a megvesztegethetetlen tisztánlátás. Nevezhetnénk ezt engesztelhetetlen katasztrofizmusnak is. Esztétizálás, széplelkűsködés semmi kegyelemre nem számíthat nála. Krúdy, Kosztolányi alul marad Móriczcal szemben, bár ő is megkapja, ha „idillt hazudó világot" (*Hét krajcár*) „irodalmias, álmély közeget rajzol" (*Barbárok*), „rémes, másodromantikus mesét gyárt" (*Betyár*), de az *Erdély*, az *Isten háta mögött,* a *Kivilágos kivirradtig*, a *Rokonok*, vagy a *Rab oroszlán* kivívja fenntartás nélküli elismerését. Ezzel szemben az Esti Kornél *jól fogyasztható fecsegés … csak a felszínt csiklandja … irodalmi játék, polgári öntetszelgés, könnyű pénzkereset.* Kosztolányi megkapja a magáét Néró figurájáért is, ugyanis Spiró nem találja a császár alakját elég gonosznak. Az ok, amiért nem sikerült Kosztolányinak eltalálnia a figurát, nagyon egyszerű: *„az eredendő gonoszságot Kosztolányi nem ismerte saját magából, minden állítólagos cinizmusa ellenére jámbor ember volt. A magánemberi jóság az írónál fogyatékosság.*" – vágja oda keményen. De azért nem ez utolsó szava Kosztolányiról. Az *Édes Anná*ról így vélekedik: „*Mélységesen magyar ez a történet… nincs a modern világirodalom legnagyobb műveivel rokonabb magyar regény"* A *Pacsirtá*ról pedig így: „*Olvassák el minden mondatát ráérősen ízlelgetve, minden jelzőjét figyelmesen megszemlélve, egyszerre fognak sírni és nevetni. Aki ezt eléri, annak a legnagyobbak között a helye."*

Nyers kegyetlenség, elragadtatott csodálat, epés irónia - szeszélyes és mégis hiteles értékelések ezek. Olyanok, mintha valóban egy kamasz reakcióinak rekonstrukciói volnának. Érzékelhető, hogy aki ezeket írta, mélyen kötődik a megidézett szerzőkhöz, személyiségfejlődésének alaprétegeihez, eszmélkedése éveihez tartoznak.

Spiró azonban nem csupán műveket értelmez, életműveket értékel, hanem legalább akkora nyomatékkal hívja fel olvasói figyelmét arra is, hogy e művek a mindenkori magyar valóságról szólnak, és ezek nem sokban különböznek egymástól, játszódjanak akár a 18., a 19. vagy a 20. században, és nem különböznek a jelenben tapasztalt viszonyoktól sem. Jókai Rab Ráby-jában ábrázolt világról így vélekedik: „*Európa és Magyarország bürokráciája, törvénykezése és mentalitása áll szemben egymással, és Jókainak sem egyikről, sem másikról nincsenek illúziói. A problémák belülről megoldhatatlanok, ezt érezzük meg leforrázva, megokosítva. (…) általa jobban megértjük, mi zajlik mostanában bennünk és körülöttünk."* Hasonlóan fogalmaz, amikor a *Különös házasság*ot, a *Rab Rábyt* és a *Rokonok*at állítja egymás mellé. Mindhárom arról szól, hogy „*nincs az a galádság, amit mifelénk el ne követhetnének megtorlatlanul. A tanúk megvehetők, az intézmények embertelenül, a saját logikájuk szerint működnek. (…), a klikkek semmi másban nem érdekeltek, csak a saját létük fenntartásában. (…) A Rokonok után a magyar irodalom e becsületes, mindentudó lánca megszakadt, holott ma is ebben a világban élünk."* Az *Édes Anna* fent már idézett értékelése pedig így záródik: *„Olvassa el mindenki, aki a mai világra kíváncsi, élvezze végig és essen kétségbe."*

Tiszteletre méltó Spiró igénye az engesztelhetetlen, illúziók nélküli tisztán látásra. A művészet azonban, mint tudjuk, több mint schilleri harag, Sturm und Drang és igazmondás. Játék is, illúzió is, képzelet és a fantázia is. És ezt ő is nagyon jól tudja, csak nehezen áll rá a tolla, hogy elismerje. Krúdy azért rajta is kifog, valóban elvarázsolja: „*Csodálatos író Krúdy: mondatai muzsikálnak, a ritmust véletlenül sem véti el soha. Látjuk, halljuk, szagoljuk, ízleljük, tapintjuk, amit felidéz. (...) Száz éve sem volt jó ez a magyar élet, akkor is beleőrült mindenki. Akkor is áru volt az ember, akkor is a margóra szorult, akinek a lelkében maradt valami emberi. Különös, hogy kedvünk támad e nyomorúságos életbe visszalopózni.”*

Végigtekintve „nevelődése” I-III. fejezetében felidézett korszakain, szereplőin és a magyar próza nagyjain, a IV. fejezetben Spiró még kiegészíti néhány új aspektussal az elmondottakat. Részletesen szól többek között a 70-es évekbeli lengyelországi kutatásairól, rátalálásáról a Boguslawski-témára (*Az Imposztor, Az Ikszek*). Ennek kapcsán ismét feltűnik Major Tamás alakja, a Corvina Kiadóban eltöltött évek. Találkozunk újra Molnár Gál Péter figurájával a nyomtatásban megjelent ügynökjelentések tükrében. De itt is fontos szerepük van olyan művészi és morális értelemben vett etalonoknak, mint Csehov, Andrej Platonov vagy a festő Vajda Lajos.

A *Csehovot fordítva* c. írása is visszatekintő kiegészítés. Végigköveti Csehov-kutatásai történetét a szakdolgozatától a 70-es években tartott egyetemi óráin át a 80-as évekig, amikor kaposvári dramaturgként oroszul elemezte végig Ascher Tamással a *Cseresznyéskert* szövegét, és ásták elő az igazi csehovi komédiát a német szöveg alapján készült Tóth Árpád fordítás melodrámája alól. Mi Csehov titka? Miért játsszák már száz éve folyamatosan a nyugati világ színházaiban? Ezt a kérdést Spiró még a 60-as, 70-es évek fordulóján tette fel magának az unalmasnak és melodramatikusnak érzett hazai előadások láttán, és ez vezette arra, hogy Csehovot válassza szakdolgozata témájául.

Hogy Csehov komédiákat írt, nem melodrámákat, az mindig is ismert tény volt, hiszen maga Csehov nyilatkozott így műveiről. Mégis a 70-es években kellett a szovjet filmeseknek és színházi rendezőknek, nem kevés konfliktust (és világhírt) vállalva szakítaniuk a melodramatikus megközelítéssel (Efrosz, Nyikita Mihalkov).

Spiró nem teszi fel a kérdést, hogy miért is alakult ki ez a melodramatikus előadásmód. Pedig ez is érdekes jelenség. Az a világ, amely Csehov számára a századelőn komikus volt, az I. világháború véres eseményei után nosztalgiát keltett a boldog békeidők iránt, különösen a vesztes országokban, köztük Németországban, és Magyarországon is. És talán még inkább a Szovjetunióban, főként a sztálini időkben. Fennmaradtak feljegyzések arról, hogy a 30-as években Bulgakov *Fehér gárdá*jának (*Turbinék napjai*) előadásai végén, amikor a fehérek (Turbinék) elbuknak, és győznek a vörösök, a közönség zokogva hagyta el a színházat.

A 60-as évek második felében új korszakba lépett a világ, és Kelet-Európa is. A lázadás ideje jött el. A boldog békeidők és Csehov világa nem keltett többé nosztalgiát, hiszen egy ahhoz egyre inkább hasonló világ jött el (Nyugaton a jóléti társadalmak, Keleten a többé-kevésbé konszolidált diktatúrák kora), így ismét előtűntek a csehovi drámák valóságának kicsinyes, tehetetlen és nevetséges vonásai. Ez az, amire Mihalkov, Efrosz, Spiró, Ascher és mások is ráéreztek.

Arra a kérdésre pedig, hogy miért volt mindig akkora siker Csehov Nyugaton, Spiró úgy vélekedik, hogy Csehov olyan világot ábrázol, amelyben már nincsenek sem vallási, sem világi abszolút

tekintélyek (isten, cár, apa). Iránytű nélkül maradt életek tévelyegnek a színpadán célt és értelmet keresve, de nem találva. *„A szabadság a baj. (...) Az emberek nem képesek mit kezdeni a rájuk szakadt szabadsággal. (...) A szabadság nyugati probléma. A probléma filozófiai. Európai komédiaíró Csehov, csak sokkal mélyebb, mint gondolták, és mint magam is gondoltam."*

A IV. fejezet művészi és etikai etalonjainak egyike Vajda Lajos is. Benne Spiró azt a művészt mutatja fel, aki a Tahitira elvonuló Gaugin, illetve az Arles-i képekben megmutatkozó Van Gogh útját járja, amikor a modern világon kívüli zárvány Dél-Kelet-Európa (Szentendre) egyszerűségében és kereszténység-élményében találja meg a maga művészi útját. Félretolva egyedülálló rajzkészségét, az egyszerű ikonfestők stílusát követi, hidat építve - mintegy félúton - a nyugati és a kelet-európai művészet közé. Ehhez a tudatos választáshoz Spiró még hozzáilleszt egy 20. századi történelmi dimenziót is: Vajda a nemzetből éppen kirekesztett, üldözött zsidóként tette ezt, míg önmagát Krisztus alakjával azonosította ikonos önarcképein. Ő is a bűntelen áldozatok egyike, *„Olyan, kit végül is megölnek, mert maga sosem ölt."* („még" nélkül).

Az V. fejezetben, a Bildungsroman végére érve, olyan tanulmányokat, esszéket olvashatunk, amelyekben Spiró közvetítők, írók, művészek, könyvek, műalkotások elemzése nélkül szól a mai világról, elhelyezve a hazai jelenségeket egy térségi és egy globális kontextusban. Öt esszében (*Hogyan győznek a provinciák, A tanuló diák, Az áfium, Az identitás-tulajdonítás, Bekerítve)* járja körül a legfontosabbnak gondolt kérdéseket. A *Fogság* c. regényéhez végzett kutatásainak tanulságait a Mindentudás Egyetemén tartott előadása foglalja össze (*Hogyan győznek a provinciák*), amely a nagyhatalmak születésének, megerősödésének és bukásának kérdéseit boncolja. Többek között azt, hogy miként fordul meg lassan a centrum és a perifériák viszonya, hogyan foglalják el a betelepülő „barbárok" a jól működő, racionális elvekre épült birodalom központját, és lassan a lelkeket is. Hogyan győzi le az egyszerű a bonyolultat. Az analógia kézenfekvő. Látjuk, miként hódít tért Európa centrumaiban az iszlám. Magyarország is átvonulási terület Spiró meglátása szerint. Határainktól délre két új iszlám ország is létrejött: Bosznia és Albánia. És még ott van Koszovó is.

Az V. fejezet az elmúlt évszázad és a jelen olyan fontos kérdéseivel is foglalkozik, mint az identitás és az identitás-tulajdonítás, amely szorosan összefügg a rasszizmus jelenségével. A gyűlöletre, fundamentalizmusra, kollektivizmusra építő eszmék, hatalmak térhódításáról. Arról, hogy a demokrácia, mivel lemond az erőszakról, mindig sebezhetőbb az önkényuralomnál. Pedig csak ahol erős a szabadság és a jogállam, ott dönthet szabadon az egyén a maga önazonosságáról. De szó van ebben a fejezetben Kelet-Európa és a magyar állam sajátosságairól, a felsőoktatás tömegessé válásáról, a rendszerváltásról és az azt követő zsákutcákról is.

Ezek a kérdések nem előzmények nélkül vetődnek fel itt, a kötet végén. Az előző fejezetek portréi, recenziói, műértelmezései mind többrétegű írások. Egyszerre múltbeli találkozások, élmények, események, gondolatok rekonstrukciói, a Bildungsroman építőkövei, de egyúttal mind jelenbeli reflexiók is a múltra, amelyek előkészítik az utolsó fejezet elméleti-filozofikus összefoglalásait. Az I. fejezetben például Kontra György alakját felidézve tűnődik el Spiró azon, vajon hogy bírta ki ez *„az orrát szó szerint fennen hordozó nyugat-európai férfi a kelet-európai vérgőzös, primitív ideológiákat szajkózó dagonyában; mélyen magyar, aki a megélhetési mélymagyarokat megvetette.*" A portré a múlt rekonstrukciója, a kérdés azonban nagyon is mai, és egyúttal tegnapelőtti, csak éppen nem 70-es évekbeli, amikor Spiró Kontra Györggyel megismerkedett. És ott rejlik benne az a mai tapasztalat, sőt talán csalódás is, hogy ma a legtöbb, magukat európai

értelemben konzervatívnak gondolók mélyen hallgatnak a *vérgőzös, primitív ideológiákat szajkózó dagonyában.*

Fodor Géza portréját rajzolva jelenik meg a kötet egyik vezérmotívuma, a hanyatlás, a hanyatlás visszafordíthatatlansága a magyar kultúrában, a magyar társadalom mentalitásában, amely akkor is, és azóta is érvényes *„(...) egyre idegesebben látta, miként vész el a modern Magyarország, amelyet 1845 körül kezdtek gründolni az őseink, és amelyet a XX. század rémségei között is tovább vittek lelkileg és szellemileg az 1980-as évek közepéig."*

Ferge Zsuzsáról szólva a rendszereken átívelő hatalmi-politikai mentalitásról, megoldhatatlan problémákról szól, ami egyszerre rekonstrukció és reflexió: „(…) *a szegénységet – ebben az önsorsrontó, adaptálódásra többnyire képtelen országban – leküzdeni egyre kevésbé lehet, egyik rendszer a másik után árulja el a legkiszolgáltatottabb állampolgárait."*

A kultúráról, a színházakról szólva megállapítja: „*Ma Cromwellek járnak közöttünk*", akik színházakat lehetetlenítenek el, zárnak be. Jeney Zoltán *Halotti szertartás*áról írva úgy látja: „*tudomásul kell vennem, hogy amitől tartottunk, abban már benne vagyunk: mi már most az újközépkorban élünk.*" Juhász Ferenc életművét értékelve *rövid, partikuláris elméletek, gyilkos és öngyilkos vegetáció*jának jelenlétéről szól.

Az V. fejezet írásai ezeknek a mindvégig jelen lévő gondolatoknak a kifejtése, összegezése, és a kibontakozó kép a mai magyar viszonyokról, térségünkről, de a globalizált világról is illúziótlan. Spiró egyértelművé teszi, hogy *önhitt, öntelt, dilettáns politikusok vezette feudál-demokrácia* vesz körül bennünket. A politika balkanizálódott. Szétzúzta a még meglévő társadalmi kohéziót is („*itt csak az egyén képes néha, kivételesen, nagy teljesítményre")*, semmibe veszi a kultúra értékeit. „*A nacionalista lózungokat barbárok sajátították ki, egyetlen céljuk a rablás, a rasszizmusuk gyilkos; az újsütetű keresztény kurzus a velejéig pogány"* Kelet-Közép-Európa megszűnt létezni, a monarchia idején kiépült hivatalokat tízévenként újra és újra szétzúzták, pártkatonákkal, másodvonalbeli emberekkel, majd újra és újra pártkatonákkal töltötték fel. Az akkor kiépült infrastruktúra is amortizálódott mára. Ma már csak Kelet-Európa létezik, amely a Lajtánál kezdődik.

A hazai történelemtanítás és az állampolgári önismeret minőségére kitűnő példa Budakalász esete a vajdasági Ada községgel. Az adaiaknak ajándékozott Damjanich-szobrot a szerbek kis híján felrobbantották. Hiszen amit a budakalásziak népeinket összekötő hagyománynak gondoltak, az a szerbek számára árulás és mészárlás. Nálunk senki sem tanítja, de a szerbek tudják, hogy a hős tábornok, az aradi vértanú, aki magyarul nem is tudott, a lázadó szerbekre rontva szerbül fenyegette meg őket, hogy mindannyiukat lemészárolja. Tudja-e a magyar diák a dicső szabadságharcról, hogy mindkét oldalon etnikai szempontból vegyes seregek harcoltak egymás ellen? Hogy mi a különbség az etnikai nacionalizmus és az állampolgárok egyenlőségén alapuló patriotizmus között? Tudják-e a magyar diákok, hogy a magyar királyság sosem volt a magyarok királysága, hanem egy soketnikumú középbirodalom? Hogy a „hungarus" nem magyar etnikumot jelent?

Visszatérő motívuma a kötetnek a magyar államiság kérdése, a magyarok viszonya államukhoz. Több írásból idézhetnénk, de figyeljünk most *Az áfium* c. esszére, ahol a bibói zsákutcás magyar történelemről és eltorzult magyar alkatról írt elemzést (amelyhez a kötet egésze illusztrációként szolgálhat) Spiró kiegészíti az elfajult magyar állam rajzával:

„ (…) *a modern magyar állam számtalanszor elárulta saját állampolgárainak tömegeit .. Vagy faji, vagy osztály szempontú megkülönböztetéssel – zsidótörvények, B-listázás, kitelepítés – vagy szimpla rablással – államosítás, privatizáció – tette tönkre a polgárok életét, rongálta az erkölcseit. (...)*
A magyar állam fenyegető, szeszélyesen csicskáztató idegen hatalomként, már-már megszállóként, szpáhi-birtokok kezelőjeként, nem pedig közösen kivívott közös érdekekből működtetett értékként jelenik meg a polgárok lelkében."

A rendszerváltásról és azt követő viszonyokról radikálisan az a véleménye, hogy a globális gazdaság másodvonalából átkerülve az első érdekkörébe, nem tudtuk megvédeni az érdekeinket, nem tudtunk adaptálódni, a tőke természetét féken tartani, a javunkra fordítani. A következmények itt tornyosulnak körülöttünk.

A tágabb világ, az Európai Unió, az Egyesült Államok („*legújabb örök barátunk"*), a globális kapitalizmus jelen állapota, a kritikai filozófia hiánya érthető módon nem lelkesítik. Tiszteletre méltó Spiróban a kelet-európai nyelvek széleskörű ismerete, elmélyült tudása a térség népeinek történetéről, irodalmáról, mentalitásáról - ez nagyon is hiányzik a magyar közgondolkodásból, a magyar értelmiség szellemi horizontjáról. Ugyanakkor hadd tekintsem kissé groteszknek, hogy a hetvenes években Párizsba tartó ifjú író, aki egy gyönyörű francia balett-táncosnővel készült találkozni, csupán egy közös nyelvet talál vele: az oroszt (*A Lélek*). Már Fodor Géza is vetett a szemére valami ilyenféle egyoldalúságot, elfogultságot még a 70-es, 80-as években. Persze a *Fogság* megírásának évtizede, a téma horizontja, a szakirodalom nyelvi sokfélesége jelentősen korrigálta Spiró látókörének korábbi egyoldalúságát.

Ma nem divat az USA-párti euro-atlantiság, ha ott élnénk, talán a lázadás útjait vagy új utópiákat keresnénk. De itt élünk, ahol az euro-atlantiság alapértékei napról napra távolodnak tőlünk, ahol csúszunk vissza a pártállami kilátástalanságába. Én, aki itt élek, hadd legyek realista. Hadd válasszak, ha csak elviekben is, a *létező alternatívák közül* (euro-atlanti liberális demokrácia, kelet-európai autoriter rendszer, Észak-Korea, Kina, dél-amerikai populizmus, iszlám fundamentalizmus). Én Camus-vel tartok ma is, nem Sartre-ral. Inkább Amerika, mint … mint mi is?

A kötetet önidézet zárja, amely hitelesen idézi fel a Spiróban pályája kezdetétől munkáló schilleri haragot, a Sturm und Drang hevességét, és a nem kevésbé kérlelhetetlen elemző „klasszicitást". A vers 1987-ben jelent meg a Mozgó Világban:

Nemcsak a múlt és nemcsak a jövő
veszett el: ma már nincs meg a jelen sem,
a kategóriák csendjében élünk.
Reménytelen csőd. Mélyülő vadon.
A látást mégis gyakorolhatom,
s mint látásában élő, úgy tekintek
- nem időn kívül, mégis - az időre:
semmi sem úgy volt, s nem ez lett belőle.

A kötet mégsem csupán a „*reménytelen csőd”*-ről szól. Bár „*itt csak az egyén képes néha, kivételesen, nagy teljesítményre”,* a kötet éppen e nagy emberi teljesítmények tárháza. Magtár, amelyet olyan kiváló emberek népesítenek be, mint Bada tanár úr, Kontra György, Gerold László, Ferge Zsuzsa, Fodor Géza és mások, hogy Csehovot, Platonovot, Radnótit, Vajda Lajost és a magyar próza nagyjait fel se soroljam.